

## S Z E M L E

**Gróf Zichy István: Magyar őstörténet. Budapest 1939: Magyar Szemle Társaság, 78 l. (Kincsestár 5).**

Zichy István gróf legújabb magyar őstörténete, bár népszerű ismertetés alakjában jelent meg, tulajdonképp újszerű kísérlet a török-eredet fikciójának megmentése érdekében.

Bevezetésének szavai szerint Zichy elsősorban is a történeti adatokból akar kiindulni, ellentétben a közelmúlt őstörténeti irányával, amikor t. i. „őstörténetírásunk szinte kizárólag a nyelvészet szempontjaira volt beállítva“. Kérdeznünk kell azonban, hogy hol vannak azok a történeti adatok, amelyekkel a nyelvészeti következtetések helyettesíthetők volnának, mert hisz az őstörténet ép azon korok viszonyait és történéseit próbálja felderíteni, amelyekre vonatkozólag a történeti forrásadatoknak vagy teljesen híjával vagyunk vagy azok csak nagyon gyéresen állnak rendelkezésünkre. — A nyelvészet iránt azért viseltetik szerzőnk bizalmatlansággal — műve bevezetésében(!) —, mert a nyelvészek nem vették figyelembe szerinte, hogy a népek életében nyelvsére is elő szokott fordulni. Ebből számára azután szükségszerűleg következik, hogy a magyarság életében ez a nyelvsére tényleg bekövetkezett, természetesen olyanformán, hogy egy kiválóan művelt török nép vette fel állítólag egy primitív finnugor népnek a nyelvét. Ez az elmélet már csak azért is meglephet bennünket, mert ez volna az egyetlen példa arra, hogy földműveléssel, állattenyésztéssel, írással(!) bíró, vagyis nagy műveltségűnek feltételezett nép vette volna át egy primitív halász-vadász népnek a nyelvét.

Ha túl vagyunk azonban a bevezetésen, hamarosan rájövünk, hogy Zichy számára is más az elmélet és más a gyakorlat, mert bizony ő is elsősorban a nyelvet próbálja legújabb őstörténeti elgondolásai számára tanúságtételre bírni. Csakhogy nyelvész nem lévén, szerzőnk egyszerűen csak Vámbéry epigónjainak szó- és névmagyarázatait használta fel, de minden kritika nélkül, bizonyítékként. Mivel pedig velük tulajdonképp egy vízen evez, természetes, hogy azoknak összes nyelvészeti feltevései számára is kivétel nélkül alkalmas „bizonyítékok“. Sőt Zichy gróf nem csak azt fogadja el nyelvészeti vonatkozásban, ami már meg van írva, hanem legújabb elméletének egyik jelesebb „bizonyítékát“ így vezeti be: „Ligeti Lajos szíves szóbeli közlése szerint...“. Ez a bizonyítási forma tudománynépszerűsítő művekben sehol a világon nem fordult talán még elő... Kérdeznünk kell azonban, mi történik akkor, ha például Ligeti közben rájön arra, hogy tévedett és meg sem írja majd azt, amit szóbelileg közölt szerzőnkkel? Vagy pedig mások mutatják majd esetleg ki Ligeti tévedését? Persze ez utóbbi körülmény Zichy István grófort — amint ezt jelen munkájának számos fejtegetése tanúsítja — aligha zavarná meg abban, hogy a saját elgondolásainak megfelelni látszó név- és szómagyarázatot még a szinte kézzel fogható cáfolat ellenére is tény-

nek ne fogadja el. Szerzőnk ugyanis egész komolyan azt látszik hinni, hogy egy bizonyos pesti kávéházi asztaltársaság tagjainak török vonatkozású nyelvészeti fejtegetéseihez még csak a kétely árnya sem férhet hozzá. Ezért valószínűleg igen élénken elcsodálkozott azon, amikor a közelmúltban olvashatta, hogy Németh Gyula fejtegetéseim nyomán három magyar törzsnév törökös magyarázatát már maga is kénytelen volt kétséges helyességűnek nyilvánítani, pedig legalább ugyanezt összes törzsnévmagyarázatairól nyugodt lélekkel elmondhatta volna!

Émlékezetes, hogy Zichy első östörténeti művében hun eredetűnek próbálta a magyarságot megtenni és ezen feltevése érdekében megkísérelte a magyar őshazát legalább részben áthelyezni Nyugatszibériába. Kimutattam, hogy feltevéseivel hibás úton indult el. Fejtegetéseim — úgy látszik — őt magát is meggyőzték; jelen tanulmányában ugyanis a magyarság feltételezett török voltának bizonyítása érdekében előző munkájával homlokegyenest ellenkező módon próbál — tévedni, annak a feltevésével t. i., hogy az onogurok őshazája Európára is átterjedt volna...

Ezen legújabb feltevésének egyik bizonyítéka volna Ligeti már előtünk is ismeretes „szíves közlése“ a *ló* szó eredetéről... Ehhez sajnos nem szólhatok hozzá, pedig igazán kíváncsi volnék arra is, hogy mint vélekedik Ligeti a vogul *süpal* „két éves csikó“ szó eredetéről is... De hát miért is volt annyira sürgős a szóban forgó tudománynépszerűsítő mű megjelenése, hogy annak szerzője Ligeti cikkének megjelenését nem tudta kívánni? Nyelvészeti orgánumban ugyanis Pesten igazán nincs hiány, különösen ha egy magyar szó esetleges török eredetének kimutatásáról van szó...

Zichy gróf egyéb idevonatkozó „bizonyítékai“-ról azonban már módomban van megállapítani, hogy azok többnyire olyan feltevések, amelyeknek elhibázott voltát már alkalmam volt kimutatni. Östörténeti elképzeléseinek útjában álló megállapításaimat azonban a gróf úr nagyon primitív, de a neovámbérsítáknál is bevezetett „módszer“-rel próbálja elhárítani. Művecskéjéhez t. i. bibliográfiát is mellékel, amelynek Zsirai prof. úr példaadása nyomán egyebek között az az érdekessége, hogy az én magyar östörténeti tárgyú dolgozataim nincsenek megemlítve benne, bár a szövegben található imitt-amott némi kis vagdalkozás ama meg nem nevezett gonoszok ellen, akik a magyar nép török származásában kételkedni merészelnek. Sőt a gróf úr a Zsirai-féle „módszer“-en túlmenően helyesnek látta azokra még a következő megjegyzéssel is alludálni: „Hozzászólásokat... amelyeket nem tudtunk komolyan venni, nem idézzük“. Hogy ezt a nagyon fölényeskedni akaró megjegyzést az olvasók is megfelelően méltányolni és értékelni tudják, a következőkben összeállítok azon „hozzászólások“ közül néhányat, amelyeket a gróf úr nem tudott „komolyan venni“.

Már több ízben kifejtettem (jelen számunkban is szó van erről), hogy valamely népnek idegenek által használt nevéből az illető nép származására vagy eredetére semmit sem lehet következtetni. Ennek a tételnek az igazsága teljesen független attól, hogy valaki hajlandó-e vagy

nem azt „komolyan venni“. Így tehát abból a körülményből, hogy a szlávok a magyarokat onoguroknak nevezték, a legkevésbé sem lehet Zichyvel arra következtetni, hogy a magyarok tényleg azok lettek volna. Ebben a vonatkozásban emlékeztethetek arra is, hogy ugyanezzel a hibás okoskodással szerzőnk még nem is olyan nagyon régen hun származásának tartotta a magyarságot... Miért akar most ugyanazon az alapon erőnek erejével ismét egy más irányban — tévedni?

Abból, hogy Zsirai a *jugra* nevet az *onogur* névből próbálta levezetni, még szintén nem lehet Zichyvel arra következtetni, hogy az onogurok a jugra-népek (vagyis az ugorok) szomszédságában laktak volna. Világosan kimutattam ugyanis, hogy Zsirai névmagyarázata hibás feltevéseken alapul (v. ö. NNy. IV. 125—128.). Ha okfejtésem nyelvészeti részeit talán nem is, de legsúlyosabb ellenvetésemet mindenki — így szerzőnk is — könnyen megérthette. Kimutattam ugyanis, hogy Zsirai a feltevésével összhangba nem hozható legrégebb névalakokat egyszerűen figyelmen kívül hagyta. Ennek a megállapításomnak a helyessége szintén teljesen független attól, hogy Zsirai prof. úr méltóságán alólinak tartotta-e rá reflektálni, vagy pedig, hogy a gróf úr tudta-e, nem tudta-e — „komolyan venni“...

Arra nézve, hogy az onogurok már a legrégebb időkben megtelepedtek volna a Káma mellékén, szerzőnk egy archaeologiai bizonyítékra is hivatkozik. A bizonyíték azonban ismét csak egy hibás feltevés. Az t. i., hogy a Káma-melléki pianobori kultúra képviselői bolgártörökök lettek volna. Alkalmam volt azonban Zichy István gróf bizonyos fejtegetéseivel kapcsolatban már rámutatni arra a körülményre (Szegedi Füz. III. 242.), hogy a volgai bolgártörökök kétségtelenül az ú. n. bolgary-kultúrának a hordozói voltak. Mivel pedig Keletoroszország archaeologiai viszonyainak legkiválóbb ismerői szerint semmi kapcsolat sincs ugyanazon területen a pianobori és az utána következő bolgary-kultúra között: a pianobori kultúra képviselői semmiesetre sem lehetnek bolgártörökök. Ennek a ténymegállapításának a helyessége is teljesen független attól, hogy azt a gróf úr kegyeskedik-e vagy sem „komolyan venni“...

Az itt tárgyalt, ténymegállapításokat figyelembe nem vevő fikción kívül szerzőnk a feltételezett ősi onogur-ugor szomszédságra vonatkozólag még csak egyetlen figyelemreméltóbb érvet említ. Németh Gyula nyomán ugyanis hivatkozik a *Jajyk*-nak (Ural folyó) a Ptolemaeusnál olvasható II. századi *Δάικ*-alakjára. Németh szerint t. i. a Δ ebben a névalakban az őströk *j*-nek megfelelő állítólagos bolgártörök *d'ž'*-jelölésére szolgált volna. Ebben a feltevésben azonban nem kevesebb mint öt hiba van: 1. Mivel a görögök az idegen *tš*-t következetesen *τš*-vel írták, semmi valószínűsége sincs annak, hogy ezen hangnak zöngés alakját, a *dž*-t, *δ*-vel jelölték volna. A *Μουδίουχος* névvel kapcsolatban — amint erre már rámutattam — Németh viszont azt tette fel — szintén teljesen indokolatlanul, hogy a görögök az idegen *dž*-t *δ*-vel helyettesítették volna. — 2. A bolgártörökre nézve szóvégi *-k* nem tehető fel. — 3. Bolgártörökökkel a Németh feltételezte névalak már csak azért sem volna kap-

csolatba hozható, mert azoknak a bolgártörököknek a nyelvében, akikkel a magyarok érintkezésben állottak, az őstörök *j*- még *j*-nek vagy esetleg *d'*-nek hangzott, amint ezt jelen számunkban olvasható tanulmányunkban behatóan is kifejtettük. — 4. Semmi bizonyíték sincs arra nézve, hogy bármely török nyelvjárásban már a II. század előtt bekövetkezett volna a *j* > *d'* > *dž*- hangváltozás. — 5. Az idegen *dž*-t *j*-török nyelvekben *tš*-vel és nem *j*-vel szokták helyettesíteni; így tehát Németh feltevése érdekében még azt is fel kellene tennünk, hogy a Jajyk mellékén már a II. század előtt köztörök nyelvet beszélő törzsek is megtelepedtek, mert hisz különben lehetetlen volna, hogy a folyót a törökök ma is *Jajyk* néven ismerjék.

Az előadottak szerint Zichynek az ősi onogur és ugor szomszédság bizonyítása egyáltalán nem sikerült; még fogatékosabb és elhibázottabb azonban az, amivel a feltételezett nyelvcsere próbálja bizonyítani. Szerinte ugyanis az onogur ősök mint prémkereskedők kerültek volna a primitív halász-vadász (magyarul ezt tulajdonképp úgy mondják: vadember) ugorokkal érintkezésbe, vagyis a magyarság őseiként egy feltételezett kereskedő népet kellene tisztelnünk. Ez a feltevés tényleg szerfelett evidens, mert hisz a kereskedelmi hajlam és képesség — amint ez közismert — ma is, a multban is a magyarság lelki alkatának legjellemzőbb vonásai közé tartozott!

Sajnos a fejlett ugor és onogur kereskedelmi összeköttetésekből némi kis bajok származtak az utóbbiakra nézve. Zichy gróf szerint ugyanis az a nyomorult ugor vadász-népség nem volt hajlandó a nemes onogur kereskedelmi cégek főnökeinek, valamint azok ügynökeinek (szerzőnk is ugyanígy emlegeti őket az 56. lapon!) a nyelvét megtanulni; erre a kiváló onogurok mint élelmes kereskedők mit tehettek egyebet, berendeztek néhány ugor nyelvi kurzust a Káma mellékén; csak hogy azután annyira belejöttek a nyelvtanulásba, hogy sajnálatos módon bekövetkezett a nyelvcsere. Ilyenformán a dicső onogur kereskedősök nyelvének emlékeként csak néhány száz ú. n. bolgártörök szó maradt meg a magyarban. Ezért tehát a magyarok vérszerinti rokonainak tekintendők a nagyhírű volgai és dunai bolgárok, no meg a derék baskiok (igaz, hogy ez utóbbiak nem is bolgártörökös jellegű nyelvet beszélnek, de hát az nem baj!), ellenben a legtávolabbról sem atyafiaink a vacak vogulok és osztjákok (a többi finnugorokról természetesen nem is szólva), akiket csak néhány Budenzhez hasonló szűk látókörű és tudatlan nyelvész akart a magyar nép rokonainak megtenni. . . Azt azonban nem meséli már el nekünk ennek a csinos őstörténeti regének a szerzője, hogy miért következett be ez a nyelvcsere ép a magyaroknál, akik onnan már korán elköltöztek és miért nem a volgai bolgároknál, akik pedig állítólag ott maradtak a tethelyen, ugor üzletfeleik közvetlen szomszédságában.

Vannak azonban ennél még súlyosabb hibák is ezen prémkereskedelmi rege körül! Alkalmam volt ugyanis egy ízben már felhívni a prémkereskedelemmel különösen sympathizáló őstörténészek figyelmét arra a számukra sajnálatos körülményre, hogy a volgai bolgároknak az ugor

népekkel folytatott prémkereskedésének módját pontosan ismerjük egy 13. és egy 14. századi arab forrásból (NNy. IV. 67.). Ezekből t. i. tudjuk, hogy a volgai bolgárok az ugor vadászoktól a prémeiket az ú. n. néma cserekereskedés útján szerezték be; ez pedig annyit jelent, hogy az eladók és vevők nemcsak hogy szóbelileg nem érintkeztek egymással, hanem még csak nem is látták egymást. Prémkereskedelmi alapon tehát a nyelvcserre feltevésének még a leghalványabb lehetősége sincsen meg! Ez tehát újra egy olyan megállapítás, amelynek a helyessége ismét csak független attól, hogy a gróf úr méltóztatott-e kegyeskedni azt „komolyan venni”, igen vagy nem...

Tegyük azonban fel, hogy a Zichy által feltételezett baskiriai onogurok talán valami más módon állottak érintkezésben az ugorokkal (a mód elképzelésére sajnos nincs elég élmék (képzelőtehetségem!), ebben az esetben is meg kell azonban állapítanunk, hogy szerzőnknek téves fogalmai voltak a „nyelvcserre” lefolyásáról és annak eredményéről. Ennek első foka természetesen mindig a beszélők általános kétnyelvűsége; a két nyelv közül azonban a nyelvközösség minden tagjánál az egyik nyelv az anyanyelv, a másik pedig a jól-rosszul eltanult idegen nyelv. Amikor az idegen nyelv használata már nagyon általánossá kezd lenni, a fiatal generáció már csak a meghonosodott idegen nyelvet sajátítja el: megtörtént a nyelvcserre. Az azonban általánosan ismert tény, hogy a beszélt idegen nyelv szavai közé sohasem szokták a beszélők anyanyelvük szavait belekeverni. Ennek az a következménye, hogyha egy idegen nyelv valamely népcsoport beszédjében teljesen győzedelmeskedik, az eredeti nyelv szavai jóformán nyom nélkül elenyésznek beszédjükéből, mert hisz a fiatalok az eredeti nyelvnek a szavait az idegen nyelvet beszélő idősebbektől sohasem hallják. — Erre a jelenségre nem kell messze mennünk példáért! Jóformán a közelmúltban következett be nálunk a kunok nyelvcseréje; a Kunság mai magyar nyelvjárásában mégsem találunk talán még féltucatnyi kun-nyelvi eredetű tájszót sem! — A magyar nyelv aránylag nagy számú török jövevényszavai tehát már a tömegükkel is azt tanúsítják, hogy ezek mint jövevényszók honosodtak meg nyelvünkben, és így semmikép sem tekinthetők szerzőnkkel a magyarság eredeti török nyelve maradványainak...

Ez olyan elvi megállapítás, amelyet csak a nyelvi kérdésekben teljesen járatlanok nem ismernek. Ennek nem ismerése azonban még semmiesetre sem hiba annak a részéről, aki nem próbálja östörténeti elgondolásait nyelvi argumentumokkal is megtámogatni... Ami pedig ezen elvi szemponton túl van, az a Zichy-féle legújabb östörténeti elmélet szempontjából még kedvezőtlenebb. Jelen füzetünkben olvasható tanulmányunkban megállapítottuk ugyanis, hogy az...ú. n. bolgártörök jövevényszavaink három nyelvből valók és ezen három nyelv közül ép a legkésőbbi réteg az, amely tényleg bolgártörök eredetűnek tekinthető.

Érthető, hogy szerzőnk a törökök iránt érzett rajongása következtében a török testvérek irányában sok mindent eltúloz. Tévedésen alapul például a következő állítása: „A Konstantinos Porphyrogenetosnál és a mi

Anonymusunknál fennmaradt személynevek legnagyobb része török származású, és azok, amelyek finnugor eredetű szóra vezethetők vissza, szintén a török névadás szabályai szerint vannak megalkotva". Sőt, ellenkezőleg ép az a nevezetes, hogy a török nyelvekre annyira jellemző, az indogermán személynevek képzési módjához hasonló, összetett személynevek (mint pl. *Alp-ür*) a magyar személynevek közül teljesen hiányoznak.

Bár szerzőnk élénken tiltakozik még annak a gondolata ellen is, hogy a honfoglaló magyarság összetételében egy Káma-Urál vidéki ugor elem is képviselve lett volna (71. l.), ennek ellenére elhiszi Németh Gyulának, sőt szavai szerint „már alig kételkedhetünk abban, hogy a török és az uráli nyelvek közt ősi kapcsolatnak, nyelvrokonságnak vagy igen szoros érintkezésnek kellett fennállania". Szerzőnk valószínűleg azon is nagyon csodálkozni fog, ha legközelebb valahol majd olvassa, hogy ebben már maga Németh Gyula is kénytelen kétkedni... Az uráli népek őshazája ugyanis Európában volt (ezt szerzőnk szintén elfogadja), a török népeké pedig az ú. n. altáji népekkel való atyafiságuk következtében valahol Belsőázsiaiában vagy *R a m s t e d t* szerint Keletázsiaiában. Közöttük tehát valami közelebbi kapcsolatot feltenni képtelenség. Azok a lexikális egyezések, amelyeknek alapján Németh a két nyelvcsalád között a közelebbi kapcsolatokat feltette, vagy homonymiák lesznek, vagy pedig közös forrásból származnak vagy pedig esetleg kölcsönös (szamojéd > török, török > szamojéd) jövevényszók. Mint közös forrás elsősorban is talán az ú. n. palaeoázsiai vagy észak-szibériai nyelvek jöhetnek tekintetbe, amelyeket azonban alig ismerjük.

Ethnologiai szempontból szerzőnknek a feltételezett ősi prémkereskedéssel kapcsolatos gondolatmenete — amint láttuk — nagyon is kevésbé volt kielégítő. Ebből a szempontból azonban fejtegetéseinek más részei ellen is lehetne kifogásokat emelni. Így például azt teszi fel, hogy a feltételezett prémkereskedő onogur ősök mellékesen még nomádok, sőt szorgalmas földművesek is lettek volna. Ilyesmivel azonban csak az őstörténeti álmokban fordulhat elő, a valóságban soha, amint ezt Sebestyén Károly jelen számunkban olvasható tanulmányában behatóan kifejtette. Valamely nép t. i. vagy nomád vagy földműves; a két foglalkozás ugyanazon egyéneknél szükségszerűen kizárja egymást, még ha honfoglaló őseinket Zichy, nem ismervén a nomádok életformáját, bizonyos szemérmes finomkodással félnomádoknak szeretné is kinevezni. Hogy a nomádok életformáját szerzőnk tényleg nem ismeri, az abból a megjegyzéséből is kitűnik, hogy szerinte a steppelakó nomádok kunyhókban vagy házakban töltik a telet. Tévedés: sátrakban!

Míg az onogurokat szerzőnk valami magas kultúrájú népnek képzeleti el, a magyarság ugor őseiről semmi jót sem tud mondani. Azok bizony szerinte primitív halászó-vadászó vademberek voltak, akik a dícső onogur prémkupeceknek a lovaira mint valami felsőbb lényekre tekintettek. Feleslegesnek tartom szerzőnkkel az ugor lótenyésztésről tovább vitatkozni, egy korábbi megálliaptásom ugyanis minden vitán felül áll.

És pedig a következő: Az a nép, amelynek a finnugor eredetű *juh, fejni, tej, szőr, fonni, szőni* szavak tanúsága szerint juhtenyésztése volt és amely a finnugor eredetű *köles, R. ed* „gabona“, *kenyér* és gyaníthatólag az ugyanolyan eredetű *arat* és *sarló* szavaink tanúsága szerint vaiamennyire földműveléssel is foglalkozott, semmiképp sem mondható primitív halász-vadász népek. Különösen, ha még tekintetbe vesszük, hogy csak négy ösztövért halnak van finnugor eredetű elnevezése a magyarban. Ennek a megállapításnak az igazsága ismét teljesen független attól, hogy a gróf úr hajlandó-e azt „komolyan venni“!

Az előzőkben természetesen csupán Zichy tanításainak saroktételeit vizsgáltam meg. Az ezekre vonatkozó megállapításaim, talán egy olvasóban sem hagytak fenn kétséget arra nézve, hogy a törökösködő őstörténeti iránynak ez a legújabb revideált elmélete újra csak revideálatlanul elhibázottnak sikerült... Azt is megállapíthatjuk azonban Zichy legújabb művével kapcsolatban, hogy semmiesetre sem lehet az káros, hogyha az őstörténész az őstörténet egyik-másik rész- vagy segéd-tudományához szakszerűen is ért. Ennek ellenére sem tartjuk valószínűnek, hogy törökösködő őstörténészeink közül valamely szaktudomány-nak a művelője elfogadhatóbban tudta volna összefoglalni az erőszakolt hypotheziseknek azt a tömkelegét, amellyel a hívek a lehetetlent bizonyítani szeretnék...

Moór Elemér.

### Érdekes adalékok a magyar őstörténethez

W. Steinitz a svéd néprajzi múzeum kiadványában, az Ethnos-ban megjelent „Totemismus bei den Ostjaken in Sibirien“ c. nagyon tanulságos cikkében számolt be 1935-i osztyák tanulmányútjának társadalomtudományi eredményeiről (Ethnos, 1938, 125—140). Mivel több megállapításának a magyar őstörténetet illetőleg is nagy jelentősége van, a következőkben különösen az utóbbi vonatkozások szempontjából kissé behatóbban óhajtjuk ismertetni ezt a cikket.

Az osztyákok számos atyajogú nemzetségre tagolva élnek, azonban idegenek elől mindent, ami a nemzetségre vonatkozik titkolni igyekeznek. Így történt, hogy még a „nemzetség“ jelentésű *sir* szó sem volt ebben a jelentésében ismeretes a kutatók előtt. — A nemzetségnevek sorában három típus különböztethető meg: 1. Vannak földrajzi vonatkozású nemzetségnevek (pl. *kāsəm sir* „kasymi nemzetség“); 2. vannak népnévből származó nemzetségnevek (pl. *jorn sir* „jurák-szamojéd nemzetség“); 3. végül akadnak a nemzetség védőszellemére vonatkozó nemzetségnevek is, amelyek közé az állatnévvel kapcsolatos nemzetségnevek is tartoznak (pl. *pup-sirəp-fāx* „medve-nemzetség-emberek“).

Az összes osztyák nemzetségeket két nagy exogám csoportba tartoznak, amelyeknek a nevei *por* és *mōš* (a tö *mōiš*-). Ez a megkülönböztetés a népköltészetben is megvan. Ha pl. népmesékben együtt szerepel a két csoport, akkor a *por*-ok mindig buták, nyersekek, rosszak, a *mōš*-ok pedig mindig okosak, finomak (kuliviert) és jók. Mivel a *mōš* véletlenül egybe-

csett alakilag a „mese“ jelentésű *mōš* szóval, a kutatók pl. a *por-nē* kifejezést „boszorkány“-nak értelmezték, a *mōš-nē*-t pedig „mese-asszony“-nak. Csernecov orosz kutató szerint ez a két exogám csoport (Steinitz phratría néven említi őket) ugyanazon elnevezésekkel megvan a voguloknál is (ott a „mese“ jelentésű szó alakja már *mojt*).

Az osztják *mōš* szó Steinitz teljesen elfogadhatónak látszó feltevése szerint etymologiailag összetartozik a vogulok saját elnevezésével, a *māńši* névvel és természetesen a magyar népnévvel is. Kétségtelen, hogy az obi-ugor népek ezen két ma is meglévő exogám csoportjának néptörténeti jelentősége van. Steinitz felfogása szerint az a népelem, amely magát \**māńš*-nak nevezte, volt a tulajdonképeni ugarság, amely eredetileg lovasnomád életmódot folytatott az Ural' középső és déli mellékének steppéin. A Krisztus születése körüli időkben azután a lovas ugarság két részre szakadt. Az egyik csoportja — a magyarság — délnyugatra költözött, a másik csoport pedig északra szorult, ahol átvette az ott halászó-vadászó *por*-nép életmódját.

Mindenesetre érdekes, hogy a votjákok is *por*-oknak nevezik a cseremiszeket. Steinitz gyanítása szerint a *por*-ok északeurázsiai halász-vadásztörzsek voltak. Ezekről a *por*-okról származtathatók szerinte az obi-ugor népek társadalmának totemisztikus jelenségei, amelyek a következők: 1. nemzetségősként valami állatalakban is megjelenő szellemet tisztelnek; 2. tilos a nemzetségősnek megfelelő állatfajtát elejteni; 3. a nemzetséget az állatalakban megjelenő szellemőről nevezik el. -- Ami pedig az obi-ugor népek hőskultuszát illeti, az Steinitz gyanítása szerint a \**māńš*-népelemtől származhatik.

Az itt vázolt gondolatmenet mindenesetre nagyon közel áll azokhoz az őstörténeti elméletekhez, amelyeket ezen folyóirat hasábjain már több ízben volt alkalmunk kifejteni. A magyarság különválása azonban a mi felfogásunk szerint nem évszámításunk kezdetén, hanem a VI. század folyamán történt. Mivel pedig totemisztikus vonások az ősi magyar társadalomban is szerepeltek, valószínűnek látszik, hogy a kétféle népelem keveredése már a magyarságnak az őshazából való elköltözése előtt végbement. A honfoglalás előtti lovasnomád magyarságnak szolganepe kétségtelenül azokból a földműves törökökből került ki, akiktől a földművelés magyar nomenklaturájának egy részét átvettük. Amennyiben a honfoglaló magyarságnak ugor eredetű szolgaretege is lett volna, amint ezt egyesek újabban felteszik, úgy ezek csak azok közül a halász-vadász *por*-ok közül kerülhettek volna ki, akik az obi-ugor népek meséiben ma is mint a rosszabbak szerepelnek.

Amint említettük, W. Steinitz 1935-ben járt az osztjákok között. Kérdeznünk kell azonban, hogy a magyar tudomány miért nem tud kutatókat küldeni a keletoroszországi rokon népek közé. (Különösen a szamojédek közelebbi megismerése volna igen nagy jelentőségű tudományos szempontból.) Vagy talán azt hiszik a kormányon lévő neovámbéristák, hogy Vámbéry és Munkácsi már ugyis felkutattak mindent? A hivatalos elméletek meg már ugyis megvannak, azok a szótárak pedig, amelyek-



nek segítségével ezen elméleteket mindenkinek joga van bebizonyítani, minden adeptusnak rendelkezésére állanak... Így tehát igazán kár volna a neovámbérista tudást, illetve hitet új anyaggal esetleg megzavarni. Azt ugyanis ne mondja senki, hogy ma nem lehet elutazni Keletoroszországba vagy Szibériába kutatóútra: nemcsak Steinitz példája tanúsítja, hogy ilyen tanulmányút ma is megvalósítható, hanem jeles archaeológusunknak, Fetic h Nándornak a példája is, aki még azokban az időkben járt a világháború után tudományos kutatások céljából Keletoroszországban, amikor a magyar államnak még nem is volt képvisellete Moszkvában... Persze nyelv- és néptudományi kutató munkához nem elégséges, ha valaki kurkászni tud a szótárakban; ahhoz bizony széleskörű ismeretek is szükségesek. Jelenleg azonban a pesti tudományos ideál: korlátozd önmagad! És így igazán nem csodálni való, hogy a magyarság a magyarságra vonatkozó tudományok bizonyos csoportjában lassankint teljesen lemarad, ahogy ezt nem régebben még Zsirai is kénytelen volt elismerni...

*Moór Elemér.*

### **Megjegyzések a kecskeméti pásztorkultúra problémáihoz (Egy néprajzi bírálat margójára).**

Folyóiratunk 1937. évi júl.—okt. (IX. 7—10.) számában (231—233. l.) bírálta, illetve ismertette Szabó Kálmán néprajzi monográfiámat. (Tálasi István: A Kiskunság népi állattartása. Bp., Kir. m. Pázmány Péter Tudományegyetem. Néprajzi Intézete, 1936, 271. l., Néprajzi Füzetek 6. sz.) Bírálata több tekintetben tanulságos. Nem lehet céloom, hogy válaszem során azokat az apróságokat sorra igazoljam, melyeket Szabó Kálmán bizonyára jóhiszeműen kifogásolt, hiszen azok igazsága egy etnográfus előtt sem kérdéses, és valószínűleg bírálóm sem emelt volna vádat ellenük, ha nem kötné annyira Kecskemét. Egy tágabb vidék néprajzi jelenségeit a maga szűkebb területének anyagával veti össze, úgy hogy az eltérő vagy új jelenségeket kétkedéssel vagy bizalmatlanul nézi, esetleg el se fogadja. Ez a szemléleti kötöttség az oka tehát mind hibakeresésének, mind pedig a kivitelezés hangszínének.

Kifogásainak jelentékeny részével éppen ezért nincs mit foglalkozni. A cserényre vonatkozólag is csak annyit jegyzek meg, hogy e kérdés Madarassy könyve (Nomád pásztorkodás a kecskeméti pusztaságon Bp., 1912.) megjelenésével voltaképpen le is zárult. Ami tennivaló akadt, az már csak anyagrendezésre és eredetkutatásra szorítkozott. Lényeges új adatot már aligha találunk, semmitmondó anyag felesleges közlése pedig nem lehet feladatunk.

Bírálata során Szabó Kálmán többször kifejti, hogy bizonyos állításaimat igazolnom kellene. Készséggel állok rendelkezésére, bár — megfélemlésemre — olyan tényeket kíván bizonyíttatni, amelyeket szakirodalmunk már régen megállapított.

A négykerekű szekér kétkerekű taligából való származtatása régóta igazolt, s ezt, ha máshol nem is, a Magyarság Néprajzában is (II. 261. l.)

olvashatta volna, hogy a kül- és belföldi szakirodalmat ne említsem. Az eddigi véleményyt elfogadtam, mert így láttam igaznak.

Igazolásra szorul szerinte az a megjegyzésem, hogy „a kaszát a Kiskunságban szénamunkára már akkor is használták, amikor az aratás még sarlóval ment“. Minden etnográfus ismeri azt a tényt, hogy az aratásnak a sarló az ősi eszköze, sőt továbbmenve, azt is tudja, hogy az Alföldön a sarlós aratás általános volt, s csak a múlt század derekán szorult ki. Szabó Kálmánnak a sarló bő irodalmából legalább Györfly István tanulmányát kellett volna szem előtt tartania (Takarás és nyomtatás az Alföldön. Ért., 1928.), bizonyára talált volna kellő alföldi anyagot (3—4. l.), s egy félegyházi aratósarlót is említ, vagy Kiss Lajos tanulmányát (Földművelés a Rétközön. Debreceni Tisza István Tud. Társ. kiadványa V. k., 20. füzet, 20—23. l.); az előbb is idézett Magy. Népr. II. k. 211. lapján szintén figyelemreméltó néhány hasonlótárgyú sor, ha a 245—46. lapokon található irodalomjegyzékre nem is hivatkoznam. Ha ez mind nem elég, és szűkebb pátriánk régi aratási eljárását kell igazolnom, arra is készséggel vállalkozom.

Van a kunszentmiklósi levéltárban egy bérlimitáció 1793-ból (Tj. 134. l.), ebben ilyen adatok olvashatók:

Napszámokok napi száma:

1. Az Búza Irtónak és Kötözőnek Tartással	— — — — —	7 Den.
4. Kaszásnak Szent Ivány Napig Tartással	— — — — —	17 „
Kaszásnak Szent Ivány Napig Tartás nélkül	— — — — —	24 „
5. Gyűjtő Leánynak naponként Tartással	— — — — —	9 „
6. Aratónak, hogy ha férfi és Jó arató	— — — — —	17 „
7. Leány és Asszony Aratónak	— — — — —	15 „

Itt külön van szó kaszálásról és külön aratásról. Az aratásnál a lista külön említi a férfit és külön a leány és asszony aratót. A kaszával bánás kizárólag férfimunka, a sarlózást mindkét nem végezheti, s ez utóbbi esetben a bérkülönbség az azonos műveletet végző különnemű egyedeknél oly kevés (2 dénár), hogy már ezért sem kétséges, hogy itt másra, mint sarlózásra nem lehet gondolni, hiszen az asszony vagy leány kötözők — külön feltüntetve — felényinél is kevesebb bért kapnak. Mindez csak gondolatokat keltett bennem. Teljes igazolás végett az öregeket is vallatóra fogtam, s egynémelyike jól emlékezett vissza nagyszülei elbeszélésére, hogy régen sarlóval vágták a gabonát. Körülbelül a múlt század első harmadáig lehetett visszakövetkeztetni, azon túl már mindig kaszával arattak. Erről a régi mezőgazdasági műveltségről olyanféle képet nyerünk, mint amelyet Gund a Béla mutat be a Boldva-környékről, — mint alföldi peremvidékről, — ahol az ősi eljárások legtovább megőrződtek, tehát sarlóval arattak, s a kinyomtatott gabonát kézi-malmokban őrölték meg. (Ért., 1937. 45—69. l.) Erről ugyan önálló tanulmányt szándékoztam írni, de bizonyítékul ezt a néhány adatot előre közlöm. Erős a gyanúm, hogy Szabó Kálmán Kecskeméten is találna hasonló nyomokra, s így jobban meggyőződhetnék kijelentésem valóságáról.

Bizonyos vonatkozásokban kétségei vannak. Ezek elosztatásához is igyekszem hozzájárulni.

Hihetetlennek látja, hogy a szücsök, timárok legtöbbször pásztorok, különösen juhászok gyermekei közül kerültek ki — azok bántak legügyesebben a bőrrel —, hiszen Szabó Kálmán szerint a virágzó céhrendszer ezt megakadályozta volna. Gondolkozunk csak. A juhász valóban ügyesen szücsködik, s ha a magáét, komájáét vagy suttyomban másét megvarrja, azt ma könnyebben felfedeznék, mint régen, pedig ma is kontárkodnak. Másrészt, ki tagadja azt, hogy a juhász ne adhatta volna fiát szabályszerűen inasnak? Több szücsfamilia végső fokon pásztorcsaládból származik, s hogy az egykori pásztor fia-unokája céhtag lehessen, vajjon mi akadály állhatott volna útjában? Látszik, hogy a bíráló itt félreértett.

A karikába süttött faggyú vagy zsír ősi tartásmódján is kételkedik. Azt mondja, hogy „szerintem“ a *karika zsír* vagy *faggyú* onnét nyeri nevét, mert az anyagát tálban vagy bográcsban hűtötték ki, így lett kerek alapja. Ő inkább azt hiszi, hogy a karika itt a bortermelésnél is használt faedényt, hordót, *karikatát* jelenti. De én nem elgondolásom szerint szoktam valamit megállapítani, hanem anyagom szerint. Ha egyszer jegyzőkönyvek emlegetik, öreg pásztorok tanusítják ezt a kezdetleges és mégis nagyon alkalmas tartásmódot, ugyan miért kényszerítenénk rá egy másik művelődési kör tárgyegyedével való azonosságot.

A süveg csákójára vonatkozólag szintén vannak kétségei, pedig ez már előttem is tisztázott volt. Az eddigi irodalmi anyag csak támogatta jegyzőkönyvi és tárgyi észleleteimet, midőn én is a hasított, lecsüngő karimát neveztem csákónak. Ha mégis kételkedik, Györfy István nagykun viseleti legújabb tanulmányát ajánlom figyelmébe (Ethn. 1937, 121—123. l.). A Szabó Kálmán által említett egyetlen „csákóra ver“ kifejezés az eddig mondottakat nem gyöngíti meg.

Bírálatában van néhány olyan megjegyzés, amelyeket tudománypolitikai szempontból nem hagyhatunk említés nélkül.

Azt írja könyvemről, hogy a Kiskunság „népies“ állattenyésztésével foglalkozik. Ilyen tollhiba ma, amikor a néprajz tudományosan igazolt fogalmakkal dolgozik, amikor a „népi“ és „népies“ különbségét a nagyközönség is ismeri, fölöttébb sajnálatos.

A másik megjegyzése az, hogy: „A szerző, mint néprajzi tudósaink általában, a primitívség keresésével és kiemelésével több esetben tetszetős, de téves képet fest“, és utal a tíz ujjal való fésülködésre és a bagóval kevert lógané élvezetére, mérthogy én ezeket általános érvényűeknek jelenteném ki, holott eszem ágában sem volt. Első megjegyzését minden etnográfus rossz néven veheti, mert a „néprajzi tudósok általában“ ugyan keresik és kiemelik a primitívséget, de nem a tetszetősség kedvéért, ami a hajszolás fogalmát és a meghamisítás lehetőségét zárja magába, de igenis a kultúrbázis alapos megismeréséért. E kérdéssel kapcsolatban a pásztorság öltözködési elsőbbségét Szabó Kálmán semmivel sem igazolja, de nehéz is lenne. Szilaj pásztor épúgy nem gangoskodott a jószág mellett, mint a munkára járó nyomorgó városi zsellér sem. Sok szegény béres-

legény ma is fésülködik a tíz ujjával, mint egykor a félvad szilajpásztor. Történeti síkon mozgó beállításunkkal távolról sem népünk műveletlenségét akarjuk kiemelni, csak az egyszerű életszintet vizsgáljuk, viszont hamis magyarkodás lenne, ha ősfoglalkozásu eleinket és véreinket napi munkájukban is ünnepi diszbe öltöztetnénk.

Ezekben kívántam válaszolni a bírálónak. Hangsúlyozom, hogy mint egyetemi intézetben nevelődött nemzedék tagja, különös kritikával kezeltem művem anyagát, de ugyancsak szigorú önbírálattal szűrtem át válaszomat is.

*Tótlasi István.*

**Tscheremissische Märchen, Sagen und Erzählungen. Gesammelt und herausg. von Ödön Beke. Soumalais-ugrilaisen Seuran Toimituksia — Mémoires de la Société Finno-ougrienne LXXVI. Helsinki, Suomalais-ugrilainen Seura, 1938. p. 649.**

Beke Ödön már a háború előtt foglalkozott a cseremis nyelvvel, s 1911-ben, a Magy. Tud. Akadémia kiadásában megjelent Cseremis nyelv-tanában (Finn-ugor füzetek 16. sz.) földolgozta az eddigi szövegeket és szakirodalmat. A nagy háború alatt a fogságunkba esett orosz foglyok között nagy számmal voltak nem orosz anyanyelvű, köztük finn-ugor, török, stb. nyelvű katonák is. Nyelvtudósaink éltek ezzel az alkalommal s különösen a minket közelebről érdeklő nyelvi rokon foglyok körében nagy arányú tanulmányokat végeztek. Beke Ödönnek, korábbi tanulmányai és érdeklődése szerint a cseremis foglyok nyelvének és nyelvében élő hagyományainak tanulmányozása, gyűjtése jutott feladatul. Két és fél évig foglalkozott velük, jegyzett, gyűjtött közöttük gazdag eredménnyel; 281 mesét, mondát és elbeszélést, 580 dalt, 1177 szólást, 658 tálálós kérdést, 1268 babonát s számos egyéb hagyományt és hagyományos szöveget jegyzett össze, természetesen az eredeti cseremis nyelven. Ebből a nagy gyűjteményből eddig alig jelent meg némi mutató — ugyancsak külföldi kiadványokban. — most megjelent kötet egész anyagát, 78 mesét, mondát és egyéb elbeszélésfélét egyetlen ember, a wjatikai kormányzóság területéről származó Lebedjev Dániel 35 éves cseremis foglykatoná szolgáltatta, aki — úgy látszik — községének, Petrusin-nak született mesemondója volt. A gyűjtés különös szerencséje, hogy Lebedjev eddig ismeretlen cseremis nyelvjárásban beszélt, nagy öröme a nyelvtudós Bekének. — Ha a nyelvészeket kívül epikakutatóink is végigtanulmányozzák ezt a pontos német fordítással is ellátott nagy gyűjteményét, nem lehetetlen, hogy olyan közelebbi magyar-cseremis népmesei kapcsolatokat fognak találni, amilyenekre zenekutatóink bukkantak a magyar-cseremis zene összehasonlításában.

Nemcsak a szerző, de mi is köszönettel tartozunk a Helsinki-ben székelő Finn-ugor Társaságnak, hogy egy magyar tudós gyűjteményét ilyen pompás kötetben bocsátotta a tudományos kutatás használatára.

*Viski Károly.*